

AUTOREFERAT

Imię i nazwisko: Mariusz Surma

Posiadane dyplomy i stopnie naukowe:

- 1998 uzyskanie tytułu magistra historii (z przygotowaniem pedagogicznym na podstawie pracy: *Załamanie się systemu sztaufijskiego 1250-1268*, instytut Historii Wydział Humanistyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku
- 1998 ukończenie studium z zakresu marketingu i zarządzania na Politechnice Koszalińskiej

Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art 16 ust2. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki:

a. Tytuł osiągnięcia naukowego:

Narodziny mechanizmów istnienia i funkcjonowania państwa socjalistycznego w Polsce w latach 1945-1989 (Studium problemowe).

b. Autor/autorzy, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa:

Mariusz Surma, *Narodziny mechanizmów istnienia i funkcjonowania państwa socjalistycznego w Polsce w latach 1945-1989 (Studium problemowe)*, Media Expo, Poznań 2019

c. Inne publikacje książkowe własne

- Mariusz Surma, Koszalin regionalnym ośrodkiem gospodarczym w latach 1960-1989, (w:) *Dzieje Koszalina*, Pod red. B. Polaka, t. 2, Koszalin 2016, s. 222-243
- Mariusz Surma, Podstawowe problemy gospodarcze w województwach Pomorza Środkowego w latach 1975-1989 (szkic zagadnienia), Media Expo, Poznań 2019
- Mariusz Surma, Mechanizmy budowy tożsamości świadomości narodowej i jej zagrożenia (zarys zagadnienia), Media Expo, Poznań 2019

-Mariusz Surma, Idea państwa socjalistycznego a tożsamość jego społeczeństwa (w:) „Zagadnienia”, Media Expo, Poznań 2019

-Mariusz Surma, Uwarunkowania polityczno-ustrojowe państwa socjalistycznego z perspektywy polskiego społeczeństwa. Szkice i rozważania do dyskusji, Media Expo, Poznań 2019

d. Artykuły

-Mariusz Surma, Czas nadziei i niewykorzystanych szans. Koszalin i jego województwo, (w:) „Rocznik koszaliński” 2013, nr 41, 189-200

-Mariusz Surma, Funkcjonowanie gospodarki morskiej na terenie regionu koszalińskiego. Zarys problemu, (w:) „Symbolae Europae. Studia Humanistyczne Politechniki Koszalińskiej” 2016, nr 9, s. 129-146

-Mariusz Surma, Problem socjalistycznej konsumpcji na tle niedoborów dóbr i usług w systemie gospodarczym państwa realnego socjalizmu na przykładzie województwa koszalińskiego, (w:) „Symbolae Europae. Studia Humanistyczne Politechniki Koszalińskiej” 2017, nr 11, s. 149-168

e. Omówienie publikacji wskazanej w punkcie a: jej celu naukowego, osiągniętych wyników i ich ewentualnego wykorzystania

Zbierając materiały do pracy doktorskiej w wielu publikacjach doktrynerów i konstruktorów ładu społecznego i gospodarczego państwa socjalistycznego można spostrzec swego rodzaju mechanizm ewolucji doktryny i pragmatyki tegoż państwa. Wnikając głębiej w ten problem można zdefiniować proces, który daje się ująć w kategoriach inflacji teorii politycznej i rzeczywistych zmian w sposobie działania państwa socjalistycznego. Państwa, które przekształcało się z abominacji zbrodni i totalitaryzmu etapu drogi budowy rewolucyjnej utopii w hybrydowy konstrukt państwa realnego socjalizmu. Zmiany w teorii polityczno-doktrynalnej państwa socjalistycznego, warunkowane potrzebami funkcjonowania tegoż państwa choćby na arenie polityki międzynarodowej, a także możliwościami sprawności funkcjonalnej aparatu administracyjnego w ostatecznym rezultacie prowadziły do

konieczności coraz głębszego reformowania infrastruktury gospodarczej przede wszystkim. Zatem kontynuując swoje badania, podjąłem się w kolejnym etapie mojej pracy zadania przyjrzenia się dokładniej mechanizmom budowy i funkcjonowania wybranych mechanizmów struktury gospodarczej i społecznej państwa socjalistycznego. Spojrzenie to w moim przekonaniu należało wykonać z pozycji procesu właśnie ewolucji doktryny politycznej tegoż państwa, opartej przynajmniej w teoretycznym założeniu na marksistowskim systemie filozoficznym. Można bowiem dostrzec swego rodzaju stałą prawidłowość, która dotyka konstrukcję państwa socjalistycznego jako taką. Otóż następuje swego rodzaju stała kolej faz „rozwoju” państwa socjalistycznego. Najpierw jest to próba wprowadzenia w czyn teoretycznej utopii. Utopii, która w obliczu mnożących się problemów i trudności opanowania rewolucyjnego rozprzężenia na ogół sprzęgniętego z powojennym rozkładem mechanizmów państwowych. Tak jak to miało miejsce w przypadku Rosji pod koniec zmagania pierwszej wojny światowej i innych krajów Europy Środkowowschodniej w okresie drugiej wojny światowej, przekształcała się w totalitarną dystopię zbrodni i terroru. Następnie pogłębiające się rozchwianie w systemie gospodarczym, który zamierzano oprzeć na teoretycznych modelach gospodarki planowej, z której usunięto wątki wolności gospodarczej i zasadniczego celu działalności gospodarczej, jakim jest zysk ekonomiczny, powodowało nieuchronne przywracanie w większym lub mniejszym zakresie normalnych relacji aktywności gospodarczej. Najpierw w stosunkach z podmiotami zagranicznymi, a potem w mechanizmach gospodarczych wewnątrz krajowych. W efekcie następował powrót do sytuacji wyjściowej, sztucznego ładu gospodarki uspołecznionej, którego nie dawało się utrzymywać na dłuższą metę w żaden sposób. Rzecz jasna spostrzeżenie to umacnia reakcja samego społeczeństwa socjalistycznego państwa, które z biegiem czasu w coraz mniejszym stopniu akceptowało sztuczny świat socjalistycznego państwa, mimo jego obietnic socjalnych, które to państwo w ostatecznym rezultacie okazało się niezdolne do

realizacji rewolucji społecznej i budowy wspólnoty ludzkiej, pozbawionej „wad” wczesnokapitalistycznej konstrukcji ładu ekonomicznego i społecznego. Należy pamiętać, iż zasadnicze tezy teorii marksistowskiej uformowanej w kształt spójnego ładu systemu filozoficznego, narodziły się jako rezultat krytyki stosunków społecznych oraz gospodarczych, panujących w systemie kapitalistycznym, w jego pierwotnej formie. Brak egalitaryzmu w stosunkach społeczno-ekonomicznych warunkował bowiem w zasadniczej mierze sprzeciw wobec, jak można to by dzisiaj ująć niedostatku odpowiedzialności społecznej przedsiębiorców, bankowców, a także instytucji państwowych, budujących elementy infrastruktury technicznej oraz gospodarczej państwa kapitalistycznego XIX stulecia. Sprzeciw ten w drodze rozwoju krytyki kapitalistycznego ładu państwa, przekształcił się teoretyczną konstrukcją marksistowskiego systemu filozoficznego. Systemu, który w swojej zasadniczej treści głosił konieczność odmienienia sposobu działania wspólnoty ludzkiej w imię wzniosłych słów o wolności, równości i sprawiedliwości.

Jednak przekształcanie utopijnego systemu filozoficznego w system doktryny politycznej państwa, nie mogło dokonywać się w prosty i bezkolizyjny sposób. Bardzo ważnym elementem budowy konstrukcji socjalistycznego państwa był między innymi fakt, że państwo to powstawało w ogniu wojny. Zarówno Rosja sowiecka i inne europejskie i nie tylko państwa socjalistyczne narodziły się z popiołów wojny i wojennego rozprzężenia. By móc zapanować nad społeczeństwem, które miało stać się treścią konstrukcji państwa socjalistycznego kreślonej przez dogmatycznych, politycznych doktrynerów, niezbędne stawało się odwołanie jedynie do brutalnej siły. W ten sposób ogromnego znaczenia zaczynały nabierać „pragmatyczne” zmiany w samej doktrynie marksizmu. Głoszony postulat rewolucji społecznej w połączeniu z koniecznością stosowania siły by utrzymać władzę przez administrację partyjno-rządową socjalistycznego państwa, powodował nie tylko dostosowawcze zmiany w samej doktrynie politycznej. Można rzec, że niemalże od samego

faktu przekształcenia postulatów myśli filozoficznej w konstrukcję polityczno-prawną państwa jako takiego, które pojawiło się zjawisko inflacji doktryny politycznej państwa socjalistycznego, które z powodu zastosowanych mechanizmów w sferze gospodarczej musiało się borykać z problemem narastającego upośledzenia sprawności funkcjonalnej jego struktur. Upośledzenie to wynikało przede wszystkim z powodu zastosowania szerokiego mechanizmu planowania administracyjnego, które wyeliminowało wolnorynkową grę popytu podaży i na produkty i usługi, a także zastąpienia normalnego pieniądza pieniądzem socjalistycznym, którego wartość wobec powszechnych niedoborów produktów i usług w uspołecznionej gospodarce była iluzoryczna. Narastanie problemów ekonomicznych, społecznych i co oczywiste politycznych dowodziło nie tylko niedostosowań w konstrukcji socjalistycznego państwa. Potwierdziło przede wszystkim inflację tegoż państwa, która znalazła swój wyraz nie tylko w niepowodzeniu zasadniczego postulatu doktryny marksistowskiej przeprowadzeniu rewolucji o globalnym charakterze ale przede wszystkim pojawieniu się koncepcji konwergencji. Przez to pojęcie należy w uproszczeniu rozumieć proces zlewania się systemu kapitalistycznego z socjalnym aspektem funkcjonowania socjalistycznego państwa. Problemowi temu uwagę poświęcają między innymi H. Landreth i D. C. Colander w swojej „*Historii myśli ekonomicznej*” czy też M. Gulczyński, którego publikację „*Teoria konwergencji kapitalizmu i socjalizmu*” wydano już w roku 1974. Głównym założeniem tej koncepcji była myśl, iż społeczeństwa w imię pragmatyki funkcjonowania infrastruktury gospodarczej miały pozbywać się niepożądanych części swoich systemów ekonomiczno-społecznych, w których funkcjonowały. W ten sposób system państwa socjalistycznego miał upodabniać się pod pewnymi względami do struktury gospodarczej oraz społecznej państw kapitalistycznych, które z kolei miały w większym stopniu posługiwać się planowaniem do usunięcia jego strukturalnej niezdolności do wykorzystania w pełnym zakresie posiadanych zasobów.

Ta teoretyczna wizja dalszego rozwoju systemów socjalistyczno-marksistowskiego i kapitalistycznego, nie do końca sprawdził się. Świadczyć może o tym przede wszystkim upadek konstrukcji ładu ekonomicznego i społecznego państwa socjalistycznego. Upadek ten wpłynął w decydujący sposób na ukształtowanie się globalnej struktury państw postkomunistycznego świata, gdzie zgodnie z modernizowaną dyndystyczną teorią zależności, najważniejszą rolę odgrywa poziom posiadanej przez dany kraj infrastruktury gospodarczej i jej zdolności do wytwarzania w możliwie jak najbardziej zaawansowanym technicznie spektrum sprawności funkcjonalnej wartości dodanej. Niestety w ostatecznym rezultacie narzucona i politycznie sterowana socjalistyczna industrializacja o ile była względnie skutecznym narzędziem do podjęcia powojennej odbudowy oraz przełamania głębokiego zacofania ekonomiczno-społecznego wielu krajów, które znalazły się w obozie wpływów doktryny społeczno-ekonomicznej marksizmu jako takiego, to pchnięcia socjalistycznego państwa na wyższy poziom rozwoju nie mogła zapewnić w żadnym razie. Świadczyć o tym może przebieg procesów tranzycyjnych we wschodnich Niemczech i obszarze państw Europy Środkowowschodniej, co opisuje choćby C. Offe w pracy *„Drogi transformacji”*, a także nader skuteczna w swym rezultacie sprawność funkcjonalna systemu gospodarczego Stanów Zjednoczonych i niektórych z państw Europy Zachodniej, w których dokonała się na szeroką skalę „monetarystyczna rewolucja konserwatywna”, definiowana i opisana między innymi w pracy J. Szpaka *„Historia gospodarcza powszechna”*.

Uzasadnienie podjęcia problematyki istnienia i funkcjonowania socjalistycznego państwa jest daleko idąca jednostronność dostępnej literatury. Takie publikacje jak *„Czarna księga komunizmu”* czy też, *„Historia Komunizmu w Polsce”* L. Wichrowskiego, pokazują zasadniczo rzecz biorąc polityczne skutki funkcjonowania państwa socjalistycznego głównie w postaci szeregu straszliwych zbrodni i sprowadzenia wielu grup społecznych a nawet całych

narodów do roli ofiar. Ofiar jakże licznych więzień, gułagów, obozów, gdzie bezkarnie łamano wolę i świadomość nie tylko pojedynczych ludzi ale całych społeczeństw. Naród polski jest niewątpliwie taką ofiarą, istnienie i funkcjonowanie socjalistycznego państwa odczuwając w sposób bardzo dotkliwy. Jednak świadomość tychże zbrodni, nie może przesłonić faktu, iż państwo socjalistyczne było systemem polityczno-prawnym, powołanym do realizacji ściśle określonej wizji stosunków politycznych, gospodarczych i co za tym idzie także społecznych. Przeanalizowanie procesów gospodarczych i społecznych, które stawały się rzeczywistością przez kilka dziesięcioleci rezultatem realizowania wielowymiarowego projektu, jakim z biegiem czasu stawało się państwo socjalistyczne, jest wręcz niezbędne. Niezbędne żeby zrozumieć czym było państwo socjalistyczne, na jakich fundamentach zostało to państwo oparte i w jaki sposób dokonywała się wewnętrzna ewolucja filarów doktrynalnych a przede wszystkim praktyki funkcjonowania tegoż państwa, jako ściśle określonego konstrukcyjnie ładu polityczno-prawnego.

Co prawda może wydawać się, iż państwo socjalistyczne jest tożsame z potocznym pojęciem komunizmu, to jednak wnikając głębiej w niuanse przekształceń doktryny ideologicznej państwa socjalistycznego, warunkowanej systemem filozoficznym marksizmu, wiele kwestii pozwala postawić zasadnicze pytanie o istotę socjalistycznego państwa, a dokładniej o sposób wyrażenia tejże istoty w postaci procesu przekształceń wewnętrznych mechanizmów funkcjonowania socjalistycznego państwa. Procesu ewolucji państwa socjalistycznego, który ściśle wiązał się z inflacją jego doktryny politycznej, przekształcaniej na bieżące potrzeby tegoż państwa.

Myśl ta stała się podstawą budowy hipotezy całej pracy. Uzasadnieniem tezy o inflacji doktryny oraz państwa socjalistycznego jako takiego, stawało się niedające się ukryć niepowodzenie coraz to kolejnych programów reformowania socjalistycznej infrastruktury gospodarczej. Zwłaszcza w dekadzie lat

osiemdziesiątych, co w istotny sposób podkreśla na przykład sam Z. Brzeziński w publikacji *„Wielkie bankructwo. Narodziny i śmierć komunizmu w XX wieku”*. Można więc w zasadzie powiedzieć, że państwo socjalistyczne było swego rodzaju modelem mechanizmów ewolucji konstrukcji polityczno prawnej, jaką niewątpliwie państwo socjalistyczne stanowiło. Ewolucji rozumianej jako proces biegnący od myśli o przebudowie struktury społecznej i ekonomicznej społeczeństwa w imię marzeń o budowie idealnego świata utopii do przekształcenia tejże myśli w dystopię, w którą zaczynało przekształcać się socjalistyczne państwo niemalże już w chwili powołania do życia. Dowodzi tego choćby rozumienie treści leninizmu, wyłożone już w kwietniu 1924 roku (J. Stalin *„Zagadnienia leninizmu”*). Według tego rozumienia leninizm można było rozumieć *zastosowaniem marksizmu do warunków Rosji* i choć w dalszym ciągu podkreślano międzynarodowy charakter marksistowskiej myśli rewolucyjnej, ujętej w kategoriach *„teorii i taktyki dyktatury proletariatu”*, to jednak rosyjski element składowy praktyki państwa socjalistycznego stał się niepodważalnym faktem. Stając się przy okazji fundamentem stopienia się nacjonalizmu z myślą systemu marksistowskiego. Zwracał uwagę na ten aspekt funkcjonowania socjalistycznego państwa J. A. Niezbrzycki (R. Wraga) w swoich broszurach politycznych. Taki sposób interpretowania teoretycznych założeń marksistowskiej teorii polityczno-prawnej w praktyce oznaczało początek swego rodzaju ewolucji państwa socjalistycznego i realnej inflacji jego podstaw ideologicznych. Świadczy o tym właśnie koncepcja konwergencji socjalizmu i kapitalizmu, znajdująca wyraz w myśli gorbaczowskiej przebudowy socjalistycznego systemu głównie w jego gospodarczo-materialnej sferze. W ten właśnie sposób, jak należy sądzić wyrażała się rzeczywista istota państwa socjalistycznego jako konstrukcji podlegającej koniecznym zmianom pozwalającym pragmatyczne funkcjonowanie socjalistycznego państwa.

Przebieg procesu „inflacyjnej deewolucji” tego państwa potwierdził tezę o *„ścierających się sprzecznościach powstających pomiędzy nowymi siłami*

wytwórczymi, a starymi stosunkami produkcji oraz sprzeczności między wymaganiami nowych stosunków produkcji, odpowiadającym wymogom nowych sił wytwórczych a starą nadbudową”. Problem polegał jednak na tym, że wiele całkiem trafnych spostrzeżeń twórców marksistowskiego systemu filozoficznego, definiujących problemy społeczno-gospodarcze rzeczywistości z przełomu XIX i XX wieku, i wizja ich uniwersalistycznego rozwiązania w postaci rewolucji socjalnej, mającej doprowadzić do gwałtownego „procesu usunięcia sprzeczności bazy i nadbudowy”, nie stało się narzędziem rozwiązywania problemów trapiących społeczeństwo jako takie, lecz uległo swego rodzaju zawłaszczeniu. Zawłaszczeniu przez aparat administracji partyjno-rządowej, który jak zauważył M. Jelonek w swojej „Nauce o administracji”, zmuszony był w teorii i praktyce zarządzania organizmem państwa socjalistycznego, adaptować poglądy i rozwiązania wyrosłe na tle stosunków kapitalistycznych do warunków funkcjonowania społeczeństwa socjalistycznego, co stanowiło swego rodzaju konieczność. W społeczeństwie socjalistycznym przy pełnym docenianiu znaczenia mikroorganizacji szczególnego znaczenia nabierała sprawność organizacji instytucji społecznych w skali makro. Realizacja złożonych zadań państwa socjalistycznego, zarządzania gospodarką narodową, budownictwem, transportem, przemysłem i handlem, ochroną zdrowia, oświatą i wychowaniem, nauką, kulturą i innymi dziedzinami także na arenie międzynarodowej, jak choćby sprostanie mechanizmom uczestnictwa w takich porozumieniach jak GATT, wymagało rozbudowanego, skomplikowanego, a jednocześnie sprawnego aparatu administracji. Niestety aparat administracyjny socjalistycznego państwa, stawał się z biegiem czasu niezdolny do przeprowadzenia rzeczywistych zmian prowadzących do realnego usprawnienia mechanizmów gospodarczych tegoż państwa, a co za tym idzie także społecznych, któremu to problemowi została poświęcona między innymi praca D. T. Grali „Reformy gospodarcze w PRL”. Klóciło się to z pierwotnym założeniem doktryny marksistowskiej o budowie

idealistycznego ładu społeczeństwa bezklasowego poprzez *rewolucję socjalną*, którego celem miała być sprawiedliwość i równość wszystkich ludzi. Z tego powodu właśnie można powiedzieć, iż utopia doktryny systemu filozoficznego, przekształciła się w istocie rzeczy w dystopię socjalistycznego państwa, które musiało niejako z konieczności rozwiązywać problemy będące ze swej natury zaprzeczeniem wzniosłych haseł oraz postulatów rewolucji socjalnej. Z tego powodu wraz z upływem czasu uległa inflacji w starciu z potrzebami realizacji bieżących potrzeb państwa socjalistycznego i pośrednio społeczeństwa polskiego. Swego rodzaju potwierdzeniem takiej oceny charakteru procesu deewolucji socjalistycznego państwa są słowa J. Kowalskiego zawarte w zbiorowej pracy *„Teoria państwa i prawa” z 1974 roku*, *„marzenia o wolnej komunie tak jak ja sobie wyobrażano w dziewiętnastowiecznych doktrynach społecznych dziś brzmią jeszcze bardziej utopijnie niż wtedy. Społeczności ludzkie są coraz bardziej ekonomicznie od siebie zależne w skali państwa i skali globu. Wymaga to również doskonalenia form organizacyjnych na odpowiednią skalę. I ten fakt również rzutuje na interesującą nas kwestię stosunków pomiędzy społeczeństwem i państwem socjalistycznym. Skala organizacji współczesnych poczynił ekonomicznych czyni organizację państwową dziś bardziej nieodzowną niż kiedykolwiek”*.

Należy tutaj przypomnieć, iż społeczeństwo polskie zostało zmuszone siłą do uczestnictwa w eksperymencie socjologicznym budowy socjalistycznego państwa. Eksperymencie czynionym na bazie treści marksizmu w interesie jednak sowieckiego imperializmu swoiście łączącego idee nacjonalizmu i komunizmu, co bardzo podkreśla R. N. Carew Hunt w swojej publikacji *„The Theory and Practice of Communism”* J. A. Niezbrzycki w „Rola i zadania emigracji polskiej”, „Rozmyślenia Polaka o sprawie powrotu do kraju” czy „Geopolityka strategia i organizacje”, którego podstawą działania była zbrodnia, totalitaryzm władzy i agresywna ekspansja terytorialna, a

jednoznacznym celem budowa kolejnego globalnego imperializmu politycznego.

Oczywiście należy tutaj dodać, iż wykonana przeze mnie praca nie jest ostatecznym etapem badania problematyki funkcjonowania państwa socjalistycznego w naszym kraju, a także nie tylko w naszym kraju. „Modna” w okresie dwudziestolecia międzywojennym „rewolucja społeczna”, przeprowadzona w wielu krajach na przykład w militarystycznej Japonii czy Niemczech Adolfa Hitlera, doprowadziła w swym ostatecznym rezultacie do globalnego konfliktu zbrojnego. Konfliktu, który spowodował zdeformowanie konstrukcji wielu społeczeństw, które zaczynając swoją „przygodę” z rewolucją, musiały w finalnym rozrachunku stanąć w obliczu katastrofy przegranej wojny (Niemcy, Japonia), lub zmagać się o przetrwanie pod panowaniem sowieckiego imperializmu, w który przekształciły się marzenia o „utopijnym lepszym świecie”. Takie zmagania stały się udziałem polskiego społeczeństwa walczącego o utrzymanie choćby podstawowych cech własnej tożsamości politycznej i kulturowej. Jest w zasadzie początek spojrzenia na państwo socjalistyczne jako swego rodzaju etap pomiędzy teorią rewolucji społecznej, a powrotem do podstaw normalnych mechanizmów ekonomicznych i społecznych opartych na grze rynkowej i wolności działania, którego celem jest zysk aktywności gospodarczej oraz budowania wspólnoty społecznej na fundamencie państwa narodowego jako takiego.

Niestety biorąc pod uwagę, iż jestem osoba niepełnosprawną i to w znacznym stopniu (z powodu choroby Parkinsona i uszkodzenia wzroku), musiałem dokonać swoistej „ekonomizacji” swojego wysiłku, tym bardziej, że wiele rodzajów działania znajduje się poza zasięgiem moich możliwości tak fizycznych jak i materialnych. Skupiłem się zatem na przygotowaniu kilku samodzielnych monografii, w których wątek inflacji państwa socjalistycznego oraz jego doktryny jest rozwijany w różnych aspektach, celem potwierdzenia zasadności nowego ujęcia problematyki funkcjonowania państwa

socjalistycznego. Zwłaszcza w powiązaniu z kwestią obrony tożsamości kulturowo-politycznej Polaków przed naporem doktryny politycznej, będącej jak należy rozumieć rezultatem wypaczenia pierwotnych założeń marksistowskiego systemu filozoficznego w toku jego „przystosowywania” do bieżących potrzeb sowieckiego totalitaryzmu. Posłużyłem się także głównie literaturą z zakresu doktryny polityczno-prawnej państwa socjalistycznego z okresu jego funkcjonowania. Są to materiały źródłowe, które pozwalają w bezsporny sposób dostrzec właśnie proces przekształceń w narracji doktrynalnej tegoż państwa, które są ściśle powiązane z pragmatyką funkcjonowania socjalistycznego państwa i mechanizmami regulującymi konstrukcję ładu jego infrastruktury gospodarczej i społecznej.

Oczywiście rozważałem podjęcie próby sięgnięcia do zasobów archiwalnych położonych poza granicami Polski, niemniej jednak z powodu bardzo ograniczonych możliwości nie tylko sprawności fizycznej ale przede wszystkim materialnej (sam muszę finansować swoje badania), uznałem iż należy dokonywać wyboru pomiędzy aspiracjami, a tym co możliwe jest do przeprowadzenia siłami jednego człowieka. Poza tym na przykład „Zagadnienia leninizmu” opatrzone autorstwem samego J. Stalina, czy praca Z. Fedorowicza „Pieniądz w gospodarce socjalistycznej”, wydają się być dużo bardziej przydatne do rozważań nad konstrukcją i mechanizmami państwa socjalistycznego bez obciążania tej narracji wątkami personalnymi zapewne ciekawymi lecz z perspektywy kształtu podjętych rozważań raczej mało przydatnymi.

Państwo socjalistyczne w potocznej świadomości może między innymi jawić się jako uosobienie systemu egalitarnego, w którym instytucja państwa zobowiązuje się do zaspokojenia potrzeb ogółu społeczeństwa. Niestety ten pogląd nie jest zgodny z rzeczywistym charakterem tegoż państwa i funkcjonującego w nim systemu ustrojowego. Dowodzi tego choćby praca J. Winiarza „Prawo rodzinne” z 1980 roku, publikacje R. Pląsek „Przemiany polskiego systemu

opieki społecznej w latach 1945-1989” i P. Makarzec „Ubezpieczenia społeczne w Polsce Ludowej”.

Zgodnie z definicją przez szeroko pojęte zabezpieczenie społeczne należy rozumieć całokształt środków i działań publicznych, za pomocą, których społeczeństwo stara się chronić swoich członków przed groźbą niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb, wspólnie uznanych za ważne i niezbędne. Pojęcie zabezpieczenia społecznego, formułowane w teorii i w aktach legislacyjnych państwa socjalistycznego oraz dokumentach prawnomiędzynarodowych, opierało się na założeniu, że każdy członek społeczeństwa ma możliwość i jest obowiązany zapewnić własną pracę, majątkiem, zaspokojenie potrzeb swoich i najbliższej rodziny. Prawu zabezpieczenia społecznego przypadać miało jedynie definiowanie wyjątków od tej reguły oraz normowanie przedsięwzięć uznawanych za możliwe i właściwe, celem wypełnienia powstających barier niemożności zapewnienia środków pozwalających na przetrwanie jednostki.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z lipca 1952 roku, stanowiła między innymi w artykule sześćdziesiątym, że obywatele państwa socjalistycznego mieli prawo do ochrony zdrowia oraz pomocy w razie choroby lub niezdolności do pracy. Szerszemu urzeczywistnieniu tego prawa służyły między innymi rozwój ubezpieczenia społecznego robotników i pracowników umysłowych na wypadek starości i niezdolności do pracy oraz rozbudowa różnych form pomocy społecznej. Poza tym państwo rozwijało rozwój ochrony zdrowia ludności, rozbudowę urządzeń sanitarnych i podnoszenie stanu zdrowotnego miast i wsi, stale polepszało i to nie tylko w deklaracyjny sposób warunki bezpieczeństwa ochrony i higieny pracy. Upowszechniony został mimo wszystko dostęp do bezpłatnej pomocy lekarskiej, rozbudowie uległy szpitale, sanatoria, wiejskie ośrodki zdrowia i opieka nad inwalidami. Swego rodzaju dopełnieniem były także obszerne w formalnym brzmieniu, nie dającym jednakże co należy podkreślić, podstawy domagania się czegokolwiek od władz

socjalistycznego państwa w tym prawa do pracy i wypoczynku, równość praw mężczyzn i kobiet czy opieki nad małżeństwem i rodziną.

Ta ostatnia kwestia była szczególnie ważna z punktu widzenia doktryny marksistowskiej, która legła u podstaw państwa socjalistycznego. We współczesnej temu państwu literaturze, podkreślano wyższość socjalistycznego prawa rodzinnego w porównaniu z analogicznymi regulacjami uprzednich formacji ustrojowych. Prawo socjalistyczne miało wszak „wyzwolić” stosunki rodzinne spod supermacji elementów majątkowych, a także nierównoprawności stron związku małżeńskiego w zakresie realizacji opieki nad dziećmi. Efektem stało się sformułowanie kodeksu rodzinnego jako odrębnego od kodeksu cywilnego aktu normatywnego na zasadzie *lex specialis*, co powodowało występowanie różnic rozstrzygnięć między prawem rodzinnym, a kodeksem cywilnym. Jest to o tyle istotne, że prawo rodzinne miało uwzględniać zmiany w stosunkach społeczno-gospodarczych, które następowały w Polsce po 1945 roku pod wpływem przekształceń ustrojowo-ideologicznych państwa. Zgodnie z założeniami tych przekształceń miała zmieniać się także funkcja małżeństwa i rodziny. W państwie socjalistycznym wyspecjalizowane instytucje miały przejąć przede wszystkim znaczną część funkcji wychowawczych i ograniczyć jej funkcje ekonomiczne. Najważniejszym zapisem prawa rodzinnego zwłaszcza w jego pierwotnej formie z roku 1950, było zaś stwierdzenie, iż tylko małżeństwo zawarte w „modelu świeckim”, stanowiło wiążące zdarzenie prawne. Obrzęd religijny miał nie prowadzić do uznania związku małżeńskiego za ważny akt prawny. Powyższy przykład potwierdza, że nadrzędną rolę w konstrukcji ładu społecznego odgrywało podporządkowanie mechanizmów tego ładu sztywnej doktrynie politycznej, bez względu na istniejącą świadomość społeczną czy odczucia ludzi.

Innym obszarem, na którego polu można było odczuć prymat doktryny politycznej nad pragmatyką była kwestia pomocy społecznej jako takiej. Ważkim problemem stawało się między innymi pytanie komu tak naprawdę

miała służyć pomoc społeczna w socjalistycznym państwie. Z pewnością nie mogli na nią liczyć włóczędzy, żebracy, bezrobotni, bo takich kategorii społecznych nie przewidziano nie tylko w praktyce polityki społecznej ale przede wszystkim w ustawie zasadniczej państwa socjalistycznego. Fakt ten oznaczał, iż państwo socjalistyczne nie stawiało się wbrew pozorom państwem opiekuńczym. Swego rodzaju manewry organizacyjne i legislacyjne powodowały częstokroć pozór dużych możliwości, w praktyce podporządkowywując działania pomocy społecznej ideologii, której jednym z najważniejszych założeń była powszechność pracy jako źródła utrzymania i nadrzędnej wartości ludzkiej egzystencji. W efekcie beneficjentów świadczeń z instytucji opieki społecznej ubywało. Ideologia tego państwa wywiedziona z filozofii marksistowskiej, podnosiła kult pracy, jako swego rodzaju czynnika określającego wartość człowieka. Był to też kolejny element supermacji państwa nad jednostką, która musiała wykazać swoją użyteczność. Państwo socjalistyczne w swojej „sorealistycznej” rzeczywistości trudno zatem uznać za wzór konstrukcji politycznej, społecznej czy gospodarczej, jaki został nakreślony w utopijnej wizji społeczeństwa socjalistycznego, mającego zmierzać do zbudowania komunistycznej wspólnoty. Wspólnoty gdzie miały zostać wyeliminowane wszystkie dotychczasowe błędy wynikające z „niesprawiedliwości” dotychczasowych konstrukcji ustrojowych.

Rozminięcie się dumnych haseł, jakie legły u podstaw gmachu doktryny polityczno-prawnej państwa socjalistycznego z rzeczywistymi możliwościami przeprowadzenia takiej rewolucji społecznej, oderwanej od normatywnych zasad funkcjonowania choćby infrastruktury gospodarczej stało się podstawą określenia momentu przekształcenia się rewolucji mającej przebudować zastany świat w państwo ze wszystkimi jego atrybutami. Zwłaszcza atrybutem przemocy, który stał się przewodnim motywem mojej narracji o państwie socjalistycznym. Zmiana sposobu traktowania problematyki państwa socjalistycznego, której się podjąłem, wydaje się koniecznością, tym bardziej że

prac o takim uprofilowaniu bazującym ściśle na materiałach prezentujących konstrukcję doktryny politycznej państwa socjalistycznego i jej przekształcenia oraz interpretacje na potrzeby pragmatyki mechanizmów administracyjnych i gospodarczych socjalistycznego państwa brakuje.

Zrozumienie procesu, który przekształcił myśl o równości i sprawiedliwości w totalitarnego lewiatana pełnego różnego rodzaju więzień i obozów koncentracyjnych, pozwoli dostrzec istotę fenomenu socjalistycznego państwa. Fenomenowi znajdującemu się pomiędzy rewolucją, a powrotem do stanu sprzed tej rewolucji, który funkcjonował przez prawie pół wieku, pochłaniając siły i życia niezliczonych rzesz ludzi oraz kalecząc w dogłębny sposób nie tylko polski naród, toczący swoje zmagania o niezależność tożsamości i myśli o wolności.

